

DEMOGRAFIA DE LA BARCELONA METROPOLITANA: ELEMENTS PROSPECTIUS EN L'HORIZÓ 2030

Andreu Domingo i Armand Blanes

Desembre de 2014

Nota. Les opinions expressades en els documents d'aquesta col·lecció corresponen als seus autors. El Pla Estratègic Metropolità de Barcelona no s'identifica necessàriament amb aquestes opinions.

ABSTRACT

L'envelliment poblacional i la pèrdua de població no són els únics fenòmens demogràfics que s'estan produint actualment a Catalunya, malgrat puguin ser els més reconeguts. Altres aspectes poden assolir molta rellevància en els propers anys, com són la distribució de la població al territori i la categorització etnocultural, que poden incidir molt en la segregació urbana. O les noves formes de convivència, l'allargament dels cicles vitals, els nous modes de vida, etc., que poden requerir noves formes d'organització social, de l'habitatge o dels espais públics. De com l'administració i altres actors implicats, així com altres fenòmens socioeconòmics, influencien en el desenvolupament d'aquests factors demogràfics, determinarà com serà la població durant el futur més immediat i també a mig i llarg termini. Concretament, en el cas de l'AMB, els autors suggereixen que els factors que poden suposar un major repte per al desenvolupament socioeconòmic i la planificació urbanística seran els processos d'envelliment i de *ghetització* (concentració i segregació poblacionals).

PARAULES CLAU

demografia Barcelona, piràmide de població, envelliment de la població, relleu generacional, segregació urbana, segregació residencial, *ghetto*, gueto, immigració, cohesió social, vulnerabilitat social, planificació urbanística, desenvolupament social, desenvolupament econòmic.

AUTORS

- **Andreu Domingo i Valls** és doctor en Sociologia, investigador i subdirector del Centre d'Estudis Demogràfics (CED) i professor associat en el departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Investigador principal del Grup d'Estudis de Demografia i Migracions (GEDEM) <http://gedemced.uab.cat/es>, reconegut com grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya. Especialitzat en immigració internacional i formació de família, també s'interessa per l'anàlisi de l'imaginari social i la població.
- **Amand Blanes Llorens**. Investigador del CED i professor associat al Departament de Geografia de la UAB. És doctor en Demografia, i Llicenciat en Geografia i Història, i en Ciències Polítiques i Sociologia per la UAB. Ha estat investigador principal en projectes de recerca del Pla Nacional I+D+i en temes relacionats amb l'envelliment, la mortalitat, la dependència i la salut de la població. Una altra línia de treball, de caire més aplicat, se centra en l'elaboració d'estimacions i projeccions de població realitzades a partir de projectes i convenis amb diversos instituts oficials d'estadística (INE, IDESCAT, EUSTAT...) i d'altres organismes públics.

1 Introducció: preveure en matèria de demografia en moments de crisi

La caiguda dràstica de la immigració i l'emergència de l'emigració juntament amb la inèrcia que imposa l'estructura d'una població de 3,2 milions de persones marcada per l'envelliment, fa que la percepció que es té de l'evolució demogràfica durant els propers 15 anys a l'espai metropolità sigui el de l'apatia quan no el de la depressió. Si a més hi afegim el context d'incertesa econòmica, política i social imposat per la crisi econòmica, és comprensible que la nostra mirada es tenyeixi de pessimisme. Però res més lluny de la veritat: sota aquesta aparent quietud pautaada per creixements minsos, l'evolució demogràfica serà una de les protagonistes de les grans mutacions que esperen a l'AMB. Cal enfrontar el futur, ja que el que s'apropa és un període de canvis demogràfics no només en el nombre i l'estructura de la població, sinó també en la distribució en el territori, en la percepció dels grups a través del filtre de l'origen etnocultural; és a dir, en la seva categorització, en les formes de convivència, en els cicles educatius i laborals, i en els modes de vida que els acompanyaran. La clau radica en la comprensió correcta d'aquests canvis per a ser capaços de transformar els reptes d'avui en les oportunitats de demà.

La població i els fenòmens demogràfics que genera han estat considerats sovint amb recel pels planificadors urbans: així l'acció urbanística es veia com una "correctora" de problemes plantejats per la demografia, només excepcionalment s'ha comptat la població i els seus comportaments demogràfics com un factor positiu (Domingo, 2014). La densitat, la desequilibrada distribució en el territori –les concentracions i la segregació-, juntament amb la seva estructura –l'envelliment-, han estat i segueixen essent sospitoses d'afegir entropia al somni de la ciutat projectada. Entropia que en aquests moments oscil·la entre dos malsons: la ghetització i l'envelliment. La ghetització, com a producte de la intersecció entre la desigualtat social i la segregació territorial, que a casa nostra ha pres la figura fantasmàtica de la por a la *banlieue* (al disturbí, al desordre social sota l'ombra de l'experiència francesa). L'envelliment com a símptoma de decadència, acceptant el prejudici que sosté que l'augment del nombre de persones grans, a més d'onerós en incrementar la dependència, és inversament proporcional al potencial innovador de les metròpolis. Les següents planes volen demostrar que aquest relat fonamentat en el determinisme pseudodemogràfic no ens ajuda a entendre l'avenir, convençuts que l'urbanisme no només ha de buscar donar forma a la ciutat del futur, sinó que ens ha de permetre experimentar aquest mateix futur.

Abans de sintetitzar l'evolució recent com a punt de partida de les hipòtesis de futur és necessari fer constar les limitacions estadístiques, que condicionaran la nostra observació. Tant l'estructura de la llar com altres característiques sociodemogràfiques de la població les podem captar gràcies als censos. En aquest sentit, hi ha dues realitats pertorbadores: la primera és que entre el Cens de 2001 i el de 2011, que són els que cobreixen el període, es van

donar canvis monumentals dels quals només en captem una incipient arrencada i el començament del seu declivi, prendre els dos punts de referència com inici i final de processos ens induiria a un error fatal; i, la segona, la conversió del Cens de 2011 en una mostra ha perjudicat tant l'anàlisi demogràfica a l'escala territorial que aquí és fonamental, com la percepció de la diversitat que, com hem dit, ha esdevingut un dels motors del canvi de les condicions sociodemogràfiques en què haurà de desenvolupar-se qualsevol Pla d'urbanisme futur.

Al mateix temps, i en el període més recent, s'ha operat un canvi en la pròpia visió que es té sobre l'esdevenir demogràfic, a causa bàsicament del nou context migratori sorgit arran de la crisi econòmica i a la incertesa de com pot repercutir en l'evolució futura dels comportaments demogràfics. Aquesta nova visió s'aprecia comparant la previsió demogràfica de la recent projecció de població de Catalunya de l'IDESCAT, de l'any 2014, amb la vigent anteriorment, de l'any 2009. En l'actual projecció es preveu en el seu escenari mitjà o de referència una població de 7,82 milions d'habitants a l'any 2041, una xifra que es troba més propera a la que es va estimar en l'anterior projecció en el seu escenari baix, amb 7,68 milions, que en l'escenari de referència d'aquelles projeccions, amb 8,93 milions. És a dir, en tan sols cinc anys, allò que s'havia previst com un escenari demogràfic restrictiu per a Catalunya, ha passat a constituir l'escenari més probable o de referència.

Per donar compte de la significació de la demografia en el proper Pla Estratègic Metropolità de Barcelona, hem adoptat dues perspectives complementàries dedicades a la diagnosi i a la prospectiva. Així, en el proper apartat presentem una síntesi a mode de diagnosi de la situació demogràfica actual, centrant-nos en quatre tendències que creiem que marcaran el futur de l'AMB: l'envelliment i el reemplaçament generacional; la fi del període de suburbanització i el procés de recentralització; les migracions internacionals i l'emergència de la diversitat poblacional que han provocat; i, l'evolució que han experimentat les llars tant producte d'aquestes tendències, com de l'increment dels nivells d'educació i l'impacte de la crisi econòmica. En l'apartat tercer, adoptem una mirada prospectiva fins l'any 2031, amb un primer subapartat dedicat a la projecció de la població, i un segon als elements prospectius que podem extreure de les tendències demogràfiques abans apuntades. Per últim, a les conclusions apuntarem el que considerem objectius estratègics en matèria de població a tenir en compte per a l'elaboració d'un nou Pla Estratègic Metropolità de Barcelona.

2. Diagnosi: situació demogràfica metropolitana al segle XXI

2.1. La inèrcia de l'estructura: envelliment i reemplaçament generacional

Una ràpida ullada als darrers trenta anys revela que, més que la pròpia evolució de la població de l'Àrea Metropolitana de Barcelona -caracteritzada per una minva de la seva població fins a finals del segle passat i per una recuperació a la darrera dècada-, l'element determinant ha estat la profunda transformació operada en la seva piràmide poblacional. Si a l'any 1981 un de cada quatre residents a l'AMB tenia menys de 15 anys i només un de cada 10 era major de 65 anys, tres dècades més tard el pes dels menors se situava en el 14% i el dels majors augmentava fins el 18%. La tendència cap a un progressiu envelliment de l'estructura demogràfica de l'AMB, que va ser molt intensa a les dues darreres dècades del segle passat, es va aturar temporalment al darrer decenni gràcies als fluxos d'immigració que van aportar població a les edats adultes-joves i van afavorir la natalitat. Malgrat això, les xifres absolutes són prou eloqüents, ja que en tres dècades la població infantil s'ha reduït en 325 mil persones i la de majors de 65 anys s'ha incrementat en una mica més d'un quart de milió. Si comparem l'actual estructura per edats de la població metropolitana amb la de la resta de Catalunya es constata un menor pes relatiu dels menors de 20 anys en l'AMB i una major participació de la població de 60 i més anys, mentre que els percentatges en les edats centrals són força similars, però amb més representació dels adults joves a l'àrea metropolitana, en haver captat gran part dels fluxos d'immigració de la darrera dècada.

En la transformació de les piràmides poblacionals intervenen en primer lloc les fortes inèrcies que caracteritzen les estructures demogràfiques amb el trànsit pel seu perfil de generacions amb importants diferencials numèrics. Les generacions plenes nascudes durant el *baby-boom*, que a l'any 1981 tenien entre 5 i 15 anys, van anar accedint a les edats adultes a les darreries del segle passat, provocant en un primer moment una pressió sobre els cicles superiors del sistema educatiu i, posteriorment, una major competència intrageneracional en el mercat de treball i d'habitatge. Els fluxos de migració d'aquest segle varen afegir població a aquestes cohorts encara que, en termes relatius, va ser més important la seva contribució en les generacions menys nombroses nascudes un cop iniciada la davallada de la natalitat. L'exemple més clar són les cohorts nascudes entre 1982 i 1986 (de 15 a 19 anys en 2001) que han vist incrementar els seus efectius a l'AMB en un 43 per cent a la darrera dècada. La combinació de generacions plenes i migracions explica que actualment els majors efectius de població, entre 50 i 60 mil persones en cada edat, es localitzin dels 30 als 44 anys. Són les persones que protagonitzaran la propera gran transformació: la "maduració" de la piràmide de l'AMB a mig termini.

En paral·lel a aquest procés, que afecta a la part central de la piràmide, s'ha produït també un envelliment per la seva base i per la seva cúspide. La caiguda de la fecunditat d'ençà la segona meitat dels setanta i l'entrada en edat reproductiva de generacions cada cop menys nombroses va provocar una reducció dels nivells de natalitat a l'AMB, amb la consegüent contracció de la base piramidal. Si bé en part es va revertir aquesta trajectòria amb el canvi de segle, fruit d'una lleugera recuperació de la fecunditat i de l'aportació dels immigrants, la tendència a curt i mig termini, com veurem posteriorment, és a una nova reducció de la natalitat per la presència de menors contingents de mares i la persistència de baixos nivells de fecunditat, que difícilment podran compensar nous fluxos d'immigració, en el cas que aquests es produïssin. Dit en d'altres paraules: els nivells de natalitat de les dècades passades han determinat, en gran mesura, els actuals, i aquests condicionaran els del futur.

En l'envelliment per la cúspide han jugat un paper clau els avenços en la longevitat de la població que han permès que una major part dels efectius de cada cohort sobrevisqui a edats avançades i, a més, visqui més anys. Si prenem com a referència el conjunt de la província de Barcelona, amb la mortalitat de l'any 1981 el 90 per cent de les dones sobreviuria als 65 anys i encara li restarien 19 anys de vida, mentre que amb els riscos de morir de 2011 la proporció de supervivents augmenta fins al 94% i la vida restant se situa en els 23 anys. L'impacte sobre els efectius de gent gran de les millores de supervivència es va veure limitat per l'arribada a aquestes edats d'un seguit de generacions menys nombroses, les que van néixer durant la Guerra Civil i la postguerra, moderant-se en part el ritme de creixement d'aquest col·lectiu en el darrer decenni. No obstant això, aquest és un efecte transitori, de tal manera que als propers anys, en un context d'aprofundiment en les millores en la mortalitat, és força previsible una acceleració en el ritme de creixement de la població major de l'AMB i, especialment, del col·lectiu dels més grans.

A escala municipal es constata una gran diversitat de situacions en funció de les estructures poblacionals de partida i del diferent impacte de les migracions per edat, sobretot en els municipis més petits. Això explica que municipis que al 1981 tenien unes estructures envellides, com ara Begues, Santa Coloma de Cervelló o Torrelles de Llobregat, malgrat haver incrementat els seus efectius de gent gran, han rejuenit les seves piràmides poblacionals. Per aquest motiu resulta més clarificador comparar els canvis en l'estructura del municipi de Barcelona i del conjunt de la resta metropolitana. A la ciutat de Barcelona, que a l'any 1981 tenia una estructura més envellida amb un 13% de gent gran, l'increment d'aquest col·lectiu ha estat d'una menor intensitat, amb un 44% més, per un 154% a la resta de l'AMB. Però al mateix temps, la davallada de la població infantil ha revestit més intensitat a la capital, amb una caiguda del 47% enfront del 36% per cent de la resta metropolitana. Per sintetitzar-ho, l'edat mitjana dels habitants de la ciutat de Barcelona ha passat dels 36,9 als 44,0 anys entre

1981 i 2011, mentre que la dels residents a la resta de l'àrea metropolitana ha augmentat dels 30,3 als 40,4 anys.

2.2. De la suburbanització a la recentralització

La reducció del saldo migratori negatiu que s'ha donat des d'inicis del nou mil·lenni ens fa pensar en la fi del procés de suburbanització i l'inici d'una recentralització que també s'ha verificat a d'altres urbs nord-americanes i europees (López-Gay, 2011). Així, si la ciutat de Barcelona perdía una mitjana de 20 mil habitants anuals durant el període 2002-2005 amb la resta de municipis de la Regió Metropolitana de Barcelona, el saldo dels tres últims anys 2011-2013 s'ha reduït a una mitjana anual de 4 mil persones, essent l'increment més ràpid de les entrades que el descens de les sortides el que explica aquesta evolució. La tendència observada a Barcelona es multiplica per les altres ciutats centrals de l'AMB, com Badalona, L'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet. Així, la reducció dels saldos negatius és generalitzada i per alguns grups d'edat, especialment els joves, els saldos esdevenen positius.

Per entendre aquesta inflexió dels corrents migratoris dins la RMB, els factors demogràfics serien essencials, ja que la inèrcia de l'estructura demogràfica actuaria en principi com a potenciador d'aquests canvis: començant per l'entrada en la maduresa de la generació del *Baby boom* (amb el que comporta a nivell de cicle familiar), que ha estat si no l'única, sí la principal protagonista de la suburbanització. Aquesta progressiva transformació en els hàbits de la mobilitat residencial a partir de factors estructurals de caire demogràfic no s'esgota en l'alternança entre generacions plenes i buides (i amb ella la possible variació en la demanda d'habitatge directament lligada al nombre dels efectius que s'emancipen residencialment), sinó també per l'aparició de vacants de nous habitatges a mesura que la generació nascuda abans de la Guerra Civil perdía autonomia o començava a patir els efectes de la mortalitat. Aquest reemplaçament generacional s'ha acompanyat amb l'adaptació de cada generació a estils de vida diferents, a apropiacions de l'habitatge (estàndards de qualitat, règim de tinença i quantitat) i l'espai (consum del paisatge i valoració del centre urbà) molt dispars. Això explica que entre la població autòctona, l'alentiment de la dinàmica de desconcentració que havia caracteritzat la suburbanització es constati ja durant el primer quinquenni del segle XXI; és a dir, molt abans que la crisi s'ensumés.

L'arribada de la migració internacional ho va sacsejar tot. Si acceptem la premissa d'entrada que els canvis en les pautes residencials havien començat abans de l'arribada de la crisi econòmica, la coincidència amb l'esclat de la immigració internacional durant els primers anys del segle XXI, fins a cert punt hauria fet passar desapercebuda la tendència a l'aturada de la dispersió de la població (i amb ella a la que semblava imparabile pèrdua de la població de les

àrees centrals). En efecte, si l'arribada massiva d'immigració internacional, tornava a posar èmfasi en el paper com a porta d'entrada de les àrees centrals, començant per la ciutat de Barcelona que entre 2000 i 2007 rebria 400 mil estrangers arribats directament de l'estranger, la represa de la funció de filtre de la població nouvinguda i la ràpida disseminació d'aquesta en el territori –en el mateix període de 2000 a 2007 varen sortir de Barcelona gairebé 100 mil persones nascudes a l'estranger amb destinació a la resta de la RMB-, alimentava la idea de la continuïtat en el procés de suburbanització, intensificant els saldos migratoris positius en les ciutats de les corones metropolitanes.

L'efecte de la conjuntura negativa que ha representat la crisi econòmica a partir de 2008, ha tingut efectes contradictoris en el procés de reurbanització. Per un costat podem pensar que l'ha afavorit, gràcies a l'augment del lloguer i al mínim descens del preu de l'habitatge –sobretot el de segona mà-, però per l'altre pot estar frenant el potencial demogràfic, limitant la demanda ja reduïda per la pròpia minva dels efectius de les generacions del *baby bust*, a conseqüència del retard o limitació de l'emancipació residencial de les noves generacions. Aquest fre, s'ha vist reforçat pel desfasament en l'ajustament del preu de l'habitatge a la caiguda de la demanda (Morell, 2014), així com per la crisi del crèdit hipotecari, que s'afegeixen als efectes més negatius d'aquells que han perdut el seu habitatge. Les dues principals adaptacions de la població a aquesta conjuntura de crisi han estat l'extensió del lloguer com a règim de tinença (Módenes i López-Colás, 2014) i el creixement de les llars complexes (tot i que aquest hagi estat contrarestat per l'emigració d'estrangers). Però potser el factor més important a retenir és que la mobilitat intramunicipal ha crescut el suficient fins a l'extrem que podem interpretar que la davallada dels saldos negatius que s'experimenta a les ciutats centrals de l'AMB no respon exclusivament a una aturada de la mobilitat producte de la crisi econòmica. La nostra interpretació és que la mobilitat s'ha adaptat a les condicions de la crisi, precaritzant-se. En els propers anys, la importància dels fluxos estarà relacionada amb les característiques de la població que canvia de residència com a forma d'equilibrar o perpetuar les diferències territorials preexistents més que no pas en el seu volum que es reduirà.

2.3. La internacionalització de les migracions i la diversitat poblacional

Amb 370 mil persones arribades directament de l'estranger entre 2002 i 2007 a l'AMB, la migració internacional ha estat el fenomen demogràfic al voltant del qual ha girat la majoria de les grans transformacions que han afectat la població metropolitana durant els darrers 15 anys. Les seves conseqüències i canvis sobtats són també els que marcaran la pauta dels propers quinze. Amb una reducció del 44,6% des que s'inicià la crisi econòmica l'any 2008 fins el 2013, sota una tònica de saldos migratoris mínims i negatius a partir del 2013, amb una pèrdua per intercanvis amb l'exterior de quasi 5 mil persones, s'estan produint alteracions

molt significatives en la composició dels fluxos tant d'entrada com de sortida que acabaran tenint un gran impacte en la composició i distribució de la població a l'AMB.

En la immigració, juntament amb la davallada, s'està donant un procés de selecció per orígens, edats i sexe que està transformant les característiques sociodemogràfiques de les poblacions immigrades a l'AMB en dos sentits: augment generalitzat de la diversitat, i especialització del territori seguint les cadenes migratòries preestablertes. En la modificació per orígens de les entrades destaca el descens relatiu dels corrents llatinoamericans i l'increment dels asiàtics. Quant a la composició per sexe i edat: el reagrupament familiar d'aquells que han decidit romandre (que fins a cert punt compensa el "desagrupament" dels que marxen, però que correspon a altres orígens), i l'alteració de les ràtios per sexe (sigui disminuint sigui exacerbant les diferències a favor dels homes o de les dones depenent de les estratègies migratòries de cada col·lectiu).

Quant a l'emigració a l'estranger, que des de 2008 s'ha incrementat en un 16% fins assolir prop de 54 mil sortides, en primer lloc, destacarem la diferent temporalitat segons l'origen de l'emigrant. Intensiva entre els estrangers entre el 2009 i el 2013, en la qual conflueixen factors de registre que alteren la visibilitat de l'evolució temporal a part dels efectes diferencials de la crisi econòmica (respecte als autòctons). Mentre que per a la població autòctona menys voluminosa, el calendari és més tardà, representant el 4,6% de totes les sortides per al període 2008-2013, amb 16.486 baixes, relacionat amb les mesures d'ajustament més que no pas amb l'esclat de la bombolla immobiliària i la crisi financera (Domingo et al., 2014). L'anàlisi de la destinació dels moviments de sortida a l'igual que al conjunt de Catalunya ens parla de la seva complexitat (Cabré i Domingo, 2014): el retorn –majoritari-, es barreja amb moviments d'arrossegament (descendents i cònjuges de migrants) i de reemigració, als que s'ha d'afegir l'emergència de l'emigració d'autòctons. Les lògiques són diferents: demanda de mà d'obra dels mercats de treballs d'altres països, i existència de xarxes migratòries consolidades específiques per origen a cadascun d'ells. L'emigració ha de ser considerada una resposta al deteriorament de la situació econòmica. Això significa, en el cas dels autòctons d'alt nivell d'instrucció, que no s'ha de confondre amb les pautes de nova mobilitat que s'imposen a les noves classes lligades al creixement de la societat del coneixement i la informació, identificades per trajectòries cosmopolites ja en el seu període formatiu. En aquests moments és impossible distingir entre un tipus de moviment i un altre, no només per la limitació de les dades, sinó perquè la crisi afectarà també els projectes migratoris i poden canviar la seva naturalesa.

Producte dels nous corrents migratoris internacionals que varen arribar al seu període àlgid al 2007, ha estat en primer lloc la multiplicació del nombre de persones nascudes a l'estranger residents a l'AMB, amb 619 mil persones, el que significa un 19,2% dels habitants de l'àrea

metropolitana, i malgrat la dispersió en el territori que ha caracteritzat aquesta onada migratòria respecte a les anteriors, l'AMB segueix concentrant el 57% de tots els nascuts a l'estranger empadronats a Catalunya a 1 de gener de 2014. La segona característica ha estat la difusió al territori de l'AMB, que ha comportat la reconfiguració de la distribució geogràfica amb àrees de concentració i segregació que sovint s'han sobreposat a les que es crearen amb la migració procedent de la resta d'Espanya als anys seixanta i setanta, i l'explosió de la diversitat poblacional.

En termes de segregació residencial, l'arribada de població estrangera durant els darrers 15 anys ha anat acompanyada d'una creixent assimilació territorial de gairebé tots els grups, a excepció del format per ciutadans de l'Europa Occidental (Bayona i López-Gay, 2011; i, Sabater et, al., 2012). Aquesta creixent assimilació espacial, fruit de la difusió al territori dels grups de població nous, ha tingut com a contrapartida la seva major visibilització i no ha estat exempta del sorgiment d'espais de concentració moderada (clústers) i alta (enclavaments). Així, han augmentat els clústers, entesos com espais on el lloc de naixement comú dels veïns – calculat a partir de grans agrupacions continentals-, supera la mitjana del territori, com també ho han fet els enclavaments (aquelles seccions censals amb més de la meitat dels residents nascuts a l'estranger). Aquests darrers han passat de 10 l'any 2003 a 31 el 2013, xifra no tan excepcional si tenim en compte la magnitud i la intensitat de la darrera onada migratòria. Amb tot, aquests 31 enclavaments (o espais d'alta concentració) només representen l'1,4% de les seccions censals (2.157), on resideixen 57.313 persones, un 1,4% de la població de l'AMB (Galeano, et. al, 2014; i <http://gedemced.uab.cat/es>). Els trobem, la majoria, a la ciutat de Barcelona (21 seccions), però també als municipis limítrofs de Santa Coloma de Gramenet (6), l'Hospitalet de Llobregat (3) i Badalona (1).

Si bé l'eixamplament de la diversitat constitueix un procés generalitzat a l'AMB, la seva màxima expressió queda circumscrita a uns quants barris en diferents municipis, caracteritzats per un parc immobiliari de qualitat inferior a la resta. Així, contra la presentació exemplaritzant del discurs normatiu sobre la diversitat de caire clarament positiu, la super-diversitat apareix associada gairebé sempre a la precarietat residencial i a la vulnerabilitat social. No per això tota concentració ni diversitat són sinònims d'exclusió. El que cal és veure quan aquestes àrees de concentració i segregació es relacionen amb la pobresa i l'encapsulament identitari (no tenen contacte amb la població autòctona o d'altres orígens), ja que efectivament, de donar-se aquesta identificació, poden representar una amenaça per a la cohesió social.

2.4. L'evolució de les llars: entre l'estructura, la dinàmica i els canvis de valors

Si fa 30 anys la individualització i la desinstitucionalització de la família eren les principals causes de les transformacions morfològiques i d'estructura a les llars de l'AMB, en els darrers

15, ha estat un cop més la immigració internacional la que s'ha encavalcat a aquests processos transicionals que han seguit expandint-se, tenint com a rerefons l'envelliment gradual dels habitants. Així, entre 2001 i 2011 es desaccelera la disminució de la grandària de les llars respecte al decenni 1991-2001, passant d'1,09 milions de llars al 2001 amb una mitjana de 2,66 persones per llar a 1,29 milions el 2011, amb una mitjana de 2,56. Com hem dit, la immigració internacional ha estat el fenomen que a curt termini més ha afectat l'estructura de la llar, el que ha significat la internacionalització de les famílies: les llars que tenien com a mínim un membre nascut a l'estranger han crescut del 8,8% al 17,9% entre els dos darrers censos. Malgrat que les persones de nacionalitat estrangera es troben a tot tipus de llar, la seva presència ha estat especialment significativa en les llars múltiples i sense nucli. Aquesta especificitat es devia no a les diferències culturals dels nousvinguts sinó a la pròpia estratègia migratòria que, a més a distintes fases del procés migratori, acaba adoptant estructures diverses. Així, a sobre de la dinàmica familiar de formació i dissolució de parelles pertorbada per la pròpia immigració cal afegir el reagrupament o desagrupament familiar (aquest darrer incrementat a partir de la crisi econòmica).

El primer decenni, 1991-2001 es caracteritza pel fort augment de les llars unipersonals i el notable decreixement de les llars de parella amb fills; entre 2001 i 2011 es frena la caiguda de les llars de parella amb fills, passant de representar el 35,1% de les llars al 2001 a un 30,9% al 2011, i s'igualava el ritme de creixement de les llars unipersonals (del 21,6% el 2001 al 24,0% deu anys més tard), de parella sense fills (del 19,8% al 22,6%) i monoparentals (que han passat del 8,4% al 9,5%). Quant a la forma d'unió i la relació amb l'activitat dels membres de la parella, l'augment de la cohabitació i l'extensió de les llars de doble activitat, han estat les pautes més destacables: la cohabitació dobla el seu pes en el conjunt de parelles de l'AMB entre 2001 i 2011, d'un 9% a un 19%, mentre que les parelles en què els dos membres es declaren actius, han pujat 16 punts percentuals respecte l'any 2001 (d'un 44% a un 61%). Cal advertir no obstant, que a pesar d'aquest increment de la declaració d'activitat, el creixement efectiu de les parelles de doble ocupació només s'ha incrementat en aquesta dècada 3 punts percentuals (d'un 37% a un 40%). La contribució de les persones immigrades a aquestes dues darreres tendències ha estat molt desigual depenent dels seus orígens amb pautes familiars i d'activitat femenina igualment dispars, per no dir oposats. Per últim, cal fer esment de l'alça del registre de les parelles del mateix sexe, que haurien passat de representar el 2 per mil de les parelles el 2001 a un 9 per mil 10 anys després.

Juntament amb els canvis experimentats per l'estructura de la llar, cal tenir en compte l'augment de l'emancipació familiar que es va donar gràcies a les condicions econòmiques positives dels anys de bonança econòmica, tot i que aquest procés ha presentat una forta heterogeneïtat territorial (Miret, 2004). D'aquesta manera, si el 2001 el 19,2% de la població

entre 30 i 36 anys seguia vivint amb els pares, una dècada més tard el percentatge s'havia reduït al 15,2%, disminució que podria haver estat més elevada si tenim en compte que de 2008 a 2011 pot haver empitjorat amb la crisi econòmica.

Pel que fa a l'evolució del nivell educatiu de la població de l'AMB, s'observa que l'esforç educatiu per millorar la manca d'instrucció o d'un grau escolar mínim ha resultat eficaç entre les generacions joves. Tanmateix, les generacions més grans no han trobat a l'educació d'adults una compensació per les deficiències educatives sofertes durant la seva joventut, i arrossegueu uns baixos nivells d'instrucció. Atès que en les societats actuals és bàsic assolir un nivell d'instrucció per sobre de l'escolarització obligatòria per gaudir d'oportunitats socials, cal concloure que l'AMB pateix d'alts percentatges de població amb una educació insuficient. S'observa, també, una forta estratificació territorial en funció del nivell educatiu de les respectives poblacions municipals.

Per últim, volem assenyalar que la crisi econòmica no ha revertit en una pujada de la co-residència de nuclis familiars i sí en canvi, en una amplificació de l'estratificació de les llars en funció de la relació amb l'activitat dels seus membres. D'aquesta manera, ha fet engrandir-se la vulnerabilitat de les condicions econòmiques de les llars a tot el territori de l'AMB: les llars amb tots els membres actius aturats s'han més que duplicat: al 2001 només el 4% de les llars es trobaven en aquesta condició, mentre que al 2011 la proporció s'havia enfilat fins al 9%. La vulnerabilitat màxima d'aquestes llars (tots els membres actius aturats i sense un membre inactiu amb algun tipus de pensió) no presenta a escala municipal gaire diferències significatives respecte a la mitjana del conjunt de municipis: només destaquen Sant Adrià de Besòs, Badalona i el Prat de Llobregat, amb propensions superiors a la mitjana del conjunt, i Sant Cugat i Barcelona a la cua d'aquesta màxima vulnerabilitat.

3. Prospectiva: del nombre a la qualitat

3.1. Les projeccions de població a l'horitzó 2031

La incertesa sobre l'esdevenir demogràfic ha motivat que optéssim per construir tres escenaris de futur per a la població de l'AMB que responen a diferents comportaments dels fenòmens demogràfics, especialment dels fluxos migratoris. Els escenaris s'han construït seguint un esquema similar al formulat per l'IDESCAT en les seves projeccions de la població de Catalunya, on es planteja una tendència a saldos de signe negatiu a curt termini, d'acord a la trajectòria observada en els darrers anys, i una posterior represa de saldos positius en dos dels escenaris. En relació a la mortalitat i la fecunditat a cada escenari es preveuen diferents intensitats en els

guanys d'esperança de vida de la població i diverses evolucions en el descens i posterior recuperació del nombre mitjà de fills de les dones residents a l'AMB.

La població metropolitana, segons l'escenari central o de referència, es reduirà a curt termini, amb un mínim d'uns 3,14 milions de residents l'any 2021, per recuperar-se posteriorment fins una població a l'any 2031 similar a l'empadronada en 2013, lleugerament per sobre dels 3,2 milions d'habitants. Per assolir aquesta xifra serà necessària una inversió a mig termini del saldo migratori, fins a 10 mil persones any, ja que el creixement natural esdevindrà negatiu als propers anys. En cas que persistissin els saldos migratoris negatius, al voltant de menys 5 mil persones cada any, la població de l'AMB se situaria en 2031 al voltant dels 2,92 milions de persones, xifra similar a la de finals dels segle passat. En sentit contrari, amb una major represa de la migració, amb un saldo d'unes 20 mil persones anuals, la població metropolitana augmentaria fins els 3,4 milions, unes 167 mil persones més en 2031 que en 2013. Per tant, en un context demogràfic que es troba abocat a creixements naturals negatius ja en el curt termini, l'element determinant de la dinàmica demogràfica futura de l'àrea metropolitana, com també del conjunt de Catalunya, seran els fluxos migratoris i, en conseqüència, la clau radicarà en la capacitat de dissenyar e implementar polítiques que consolidin aquesta àrea com un espai atractiu tant des del punt de vista econòmic com residencial.

La comparació entre les tendències demogràfiques previstes per a l'AMB i les estimades per a Catalunya per l'IDESCAT mostra que és força previsible que a mig termini es mantingui el pes demogràfic de l'espai metropolità en el conjunt del país. Al voltant del 42-43 per cent de la població catalana residirà a l'AMB, trencant amb la tendència descendent de la primera dècada d'aquest segle.

A escala inframetropolitana, el fre en el procés de desconcentració del nucli central, tal com formula també l'IDESCAT en les seves projeccions comarcals, i uns increments de població a mig termini minsos per al conjunt metropolità, provocarà una estabilitat poblacional del nucli central i unes pèrdues, o uns creixements febles, de la resta de zones metropolitanes. Aquestes diferències s'expliquen pels menors fluxos de migració externa a l'AMB i, especialment, pel canvi en el volum i la composició de les migracions internes. En relació a aquest darrer aspecte, els canvis de residència entre municipis de l'AMB assoliren uns màxims de 70 mil moviments anuals en el bienni 2005-06, per reduir-se a una mitjana anual d'unes 61 mil migracions internes en el bienni 2012-13. S'ha previst que el volum d'intercanvis interns mantingui la tendència descendent dels darrers anys fins un valor proper a 54 mil moviments al final del període. En aquesta reducció de la mobilitat interna hi juguen dos factors: per un costat, la menor propensió a emigrar dels residents en el nucli central; per un altre, la reducció dels contingents de població en les edats adultes-joves en l'AMB; és a dir, en aquella etapa del cicle vital on la migrabilitat és major. En altres paraules, encara que es mantinguessin

constants les actuals propensions a realitzar una migració interna dels residents en l'àrea metropolitana, el nombre d'intercanvis entre municipis es reduiria per un efecte lligat al canvi en l'estructura demogràfica de la població que hi resideix.

De forma general, per al conjunt del període 2013-2031, es preveu un lleuger increment de la població del nucli central metropolità, concentrat en la ciutat de Barcelona, una davallada dels habitants dels municipis metropolitans del Baix Llobregat i un augment dels residents als del Vallès Occidental. No obstant això, aquests decreixements o creixements, en contraposició als de la primera dècada del segle, marcada pels fluxos d'immigració de l'estranger i per l'elevada mobilitat interna, no serien tan contrastats en el territori. Com a resultat d'aquestes trajectòries, el pes de la ciutat de Barcelona en el conjunt metropolità augmentaria lleugerament, prop de mig punt entre 2013 i 2031, i el de la resta del Barcelonès es mantindria constatat. D'aquesta manera, es posaria fi al procés de reducció del pes demogràfic del nucli central, on residia l'any 2000 el 71,7% de la població metropolitana, el 69,4% el 2013, i es preveu que en 2031 hi visqui el 70,0%.

La relativa estabilitat en l'evolució futura de la població de l'ÀMB es veurà acompanyada per una profunda transformació en la seva estructura per edats, que es configurarà com l'element cabdal de la dinàmica demogràfica dels propers anys. Per constatar quin pot ser l'impacte de la variable demogràfica sobre la planificació de serveis i l'assignació de recursos, s'analitza l'evolució prevista dels contingents de població infantil, els canvis en el volum i en la composició interna de la població adulta, i les transformacions en l'estructura demogràfica de la gent gran.

La població menor de 16 anys es caracteritzarà per una progressiva davallada dels seus efectius, fins una xifra en 2031 similar a l'enregistrada en 2004. Fint i tot en un supòsit de major recuperació de la fecunditat i de la migració també minvaria, ja que la seva evolució està determinada per un factor de tipus estructural, com és la presència de menors contingents de dones en edat fecunda. Paral·lelament, la planificació educativa, i de serveis i equipaments per a infants i joves, es veurà subjecta, tal com ha succeït a la darrera dècada, a les tensions provocades per una demanda oscil·lant a causa del desplaçament per aquestes edats de cohorts amb diferent grandària.

En relació a la població en edat de treballar, de 16 a 64 anys, la primera dècada d'aquest segle es va caracteritzar per un augment dels seus efectius, de l'ordre d'unes 184 mil persones, en combinar-se generacions plenes nascudes durant el *baby-boom* amb fluxos d'entrada de població estrangera. No obstant això, i coincidint amb el canvi de dècada, s'inverteix aquesta tendència per l'arribada de generacions menys nombroses a les edats adultes-joves i per la

inversió del signe dels fluxos migratoris. Aquest procés s'accentuarà a curt termini, de tal manera que a principis de la propera dècada, la població de 16 a 64 anys es reduirà fins xifres similars a les de principis de segle, per establir-se posteriorment al voltant dels 2,03 milions de persones. Les generacions més nombroses, que actualment es localitzen entre els 30 i els 44 anys, es desplaçaran cap a les edats madures, al temps que es veuran substituïdes per cohorts reduïdes, fruit de la baixa natalitat i fecunditat de les dècades anteriors. Aquest reemplaçament generacional provocarà una minva dels efectius d'adults-joves i un increment en els contingents d'adults de més edat, el que es traduirà en un procés de maduració de la població metropolitana. Aquest procés plantejarà, entre d'altres, reptes en relació a la formació continuada i la qualificació professional de la mà d'obra en un entorn cada cop més competitiu que requereix de major diversificació en les competències i habilitats dels treballadors.

Finalment, la gent gran, de 65 i més anys, veurà incrementar els seus efectius en els propers divuit anys en prop de 147 mil persones segons l'escenari de referència, passant del 18,7 al 23,3% de la població. Aquest augment dels efectius de persones majors es veurà acompanyat per una intensificació en el procés de "sobreenvelliment" de la seva estructura interna. Així, la població de 65 a 84 anys tindrà un creixement relatiu del 20% entre 2013 i 2031, mentre que la població de 85 i més anys augmentarà en un 50%. Un altre tret serà una lleugera reducció del desequilibri entre sexes, tal com ha succeït els darrers anys, encara que persistirà una elevada "feminització" entre la població més gran. Entre 2013 i 2031 la relació de feminitat de la població de 65 i més anys es reduirà de 143 a 137 dones per cada 100 homes, mentre que en la població de 85 i més anys descendirà de 242 a 186 dones per 100 homes.

La intensificació de l'envelliment de la piràmide demogràfica pot sintetitzar-se en l'edat mediana de la població metropolitana que, actualment es localitza en els 40,6 anys, s'incrementarà en 4,6 anys, de tal manera que en 2031 la meitat dels seus residents tindran 45 o més anys. Si analitzem l'envelliment per la cúspide, en 2013 el 10% de la població de major edat resident a l'AMB tenia 74 anys o més anys, i en l'any 2031 es preveu que aquesta edat es desplaci fins els 77 anys, fruit del procés de sobreenvelliment del col·lectiu de gent gran.

L'evolució dels grans grups d'edat en les zones de l'AMB s'assembla a la descrita per al conjunt metropolità, però amb algunes peculiaritats determinades per les estructures per sexe i edat de partida i pels diferencials demogràfics, en especial els referits als fluxos de migració tant interns com externs. En totes les zones s'assistirà a una davallada de la població infantil i adulta, de major intensitat relativa en el primer cas, i a un increment de la gent gran, tant en termes absoluts com relatius. Aquests canvis revestiran diferents intensitats en el territori, ja que seran les zones avui en dia menys envellides les que patiran transformacions més intenses

en les seves piràmides poblacionals, mentre que a la ciutat de Barcelona, amb una piràmide ja madura, els canvis en la distribució relativa de la població seran menys intensos. Aquest procés de maduració i envelliment s'estendrà per tota l'àrea metropolitana i es reduirà la disparitat territorial que es constata actualment en les estructures demogràfiques. Una convergència que respon a dos factors: per un costat, al desplaçament a edats avançades de cohorts nombroses, que a més gaudiran d'una major longevitat, i que es produirà en totes les zones metropolitanes; per un altre, a la reorientació dels fluxos migratoris, tant interns com externs a l'AMB, que permetrà compensar en part l'efecte estructural de reducció de la població adulta jove en el nucli central en detriment de les altres zones metropolitanes.

3.2. Elements prospectius

En els propers quinze anys, la nostra hipòtesi és que la dinàmica demogràfica de la població de l'AMB seguirà veient-se sotmesa als efectes de la crisi econòmica, generalment limitadors. Una recuperació de l'economia és la que podrà reactivar bàsicament l'aportació de la immigració que, com ja hem senyalat, és el component demogràfic que més influenciarà la pauta de l'evolució de la població. A part dels fenòmens mesurables a partir de les projeccions de població, volem apuntar alguns de caire qualitatiu que hauran de tenir-se en compte per planificar el futur.

Des de l'òptica de l'estructura de la població, els propers anys duran el segell de l'acceleració de l'envelliment a causa de l'entrada de les generacions plenes dels *baby boomers* en edat de jubilació. Sovint l'atenció se centra en el nombre de persones majors, però seran més rellevants els canvis en les característiques personals i familiars d'aquestes persones: els seus nivells educatius, la seva història laboral i de convivència, les seves condicions de salut i dependència, principalment. Els majors del futur no tindran les mateixes característiques que els del present, sobretot en una societat on s'ha produït una ruptura en les trajectòries vitals entre les generacions nascudes en la primera meitat del segle -els majors d'avui- i en la segona meitat -els majors del demà-. Aquest canvi generacional serà especialment rellevant en les dones amb la presència de cohorts més instruïdes i que han participat més en el mercat de treball formal. En aquest sentit, es pot esperar que generacions amb més formació i que han accedit a un major ventall de recursos i serveis generin majors relacions socials i demandin una oferta més gran de lleure i de consum. Per tant, la planificació urbanística ha d'orientar-se a detectar i satisfer les noves necessitats que genera aquest "envelliment actiu": des de la gestió dels espais públics, als equipaments i infraestructures, a les mesures per garantir la mobilitat de la gent gran, tant en transport públic com privat. Les actuacions encaminades a possibilitar una vellesa activa, cal complementar-les amb mesures destinades a cobrir les necessitats de prestació de serveis i d'atenció a les persones quan apareixen ja les situacions de dependència

l·ligades a limitacions per a la realització d'activitats de la vida diària en les edats més avançades. En aquest cas sí que es pot afirmar que el sobreenvelliment del col·lectiu de gent gran, a causa del major increment relatiu dels col·lectius d'edat més avançada, esdevindrà un dels reptes fonamentals en els propers anys. A més, cal considerar que seran aquelles zones i/o municipis que parteixen en l'actualitat d'unes estructures de població més joves les que experimentaràn amb més intensitat el procés de maduració i envelliment de les seves piràmides poblacionals, el que implicarà un esforç afegit de reorientació dels serveis i de reassignació dels seus recursos, en un context de limitacions pressupostàries.

A aquestes tendències de fons, l·ligades a les característiques individuals de les persones, s'hi afegeix els darrers anys els efectes de la crisi econòmica. Un context de creixement de la desigualtat farà que la situació d'aquestes generacions estigui més amenaçada per la precarització, més enllà de l'augment de la dependència que això no obstant es pot fer servir com a excusa per imposar retrocessos en les condicions de vida de la gent gran. El paper que han jugat les persones grans com a pal·liatiu de la feblesa de l'Estat de Benestar en assumir part de les tasques reproductives dels seus fills i filles primer, així com la garantia que la seva pensió ha suposat per a algunes de les llars més desfavorides, després, pot empitjorar en el futur. Els nivells d'atur, especialment el de llarga durada, entre la població de 50 a 64 anys han repercutit sobre la seva capacitat d'estalvi i provocaran també una reducció de la seva pensió de jubilació, en interrompre la vida laboral. Per tant, l'allargament de la crisi pot tenir en el futur efectes devastadors sobre la família com a estructura refugi a la crisi econòmica, al temps que les transformacions en les pròpies formes de convivència derivaran en estructures familiars més reduïdes i, per tant, en menors xarxes de solidaritat familiar. I, en aquest sentit, cal també comprendre l'envelliment des de l'òptica de la xarxa familiar.

Durant els propers 15 anys l'acompliment de la tendència a la recentralització juntament amb l'increment dels moviments intramunicipals l·ligats a la precarització de la població –en relació a l'auge del lloguer i en la seva pitjor cara als desnonaments–, seran els factors més importants a considerar en els fluxos residencials, a més de l'augment de la diversitat d'òrgens i destinacions metropolitanes (corrents més complexos, lluny d'un model descentralitzador predominant). Durant aquest període, la composició interna dels moviments migratoris i el seu impacte en la distribució de la població al territori substituirà l'antiga perspectiva marcada pels guanys o pèrdues poblacionals que aquests mateixos podien representar a cada municipi i al conjunt de l'AMB.

Tot i que l'emigració de persones nascudes a l'estranger tendirà a reduir-se en els propers anys, augmentarà la de nacionalitzats espanyols a mesura que les nacionalitzacions creixin (i ho farà per a totes les nacionalitats). També és de preveure un increment de les sortides

d'autòctons a nivells quantitativament menors, com a mínim durant els propers deu anys. El caràcter funcional o disfuncional de l'impacte de la diversificació i especialització de les entrades i sortides dins de cada territori no és significativa per ella mateixa, i només pot determinar-se en relació a l'avenç de la desigualtat i de la vulnerabilitat de les persones que protagonitzen aquests fluxos. Aquesta relació serà diferent a cada espai tant a nivell municipal com, fins i tot, inframunicipal. La recuperació econòmica serà alhora causa i efecte de la capacitat de millorar i aprofitar el potencial dels col·lectius d'immigrants assentats, i de retenir o atraure persones amb alta qualificació. Tots dos fenòmens esdevenen crucials. L'atracció futura de nous immigrants (independentment del seu nivell d'instrucció) associada a una millora de les condicions econòmiques al final del període, deixant de banda factors externs no previsibles, estarà íntimament relacionada amb els corrents migratoris per origen (tant d'entrada com de sortida) que es mantinguin actius encara que sigui a nivells molt baixos durant els propers deu anys. Per últim, volem assenyalar, la contradicció que en el futur augmenti la competència entre països per atraure immigració altament qualificada i l'escenificació d'una política cada cop més restrictiva, sigui per la pressió domèstica que produeixen els grups populistes que reclamen accions proteccionistes amb la mà d'obra autòctona, sigui com a mecanisme per reduir els costos salarials i socials derivats del procés d'assentament d'aquests immigrants. Malgrat aquesta tensió, el futur de les metròpolis passa per l'atracció d'immigrants, i l'AMB no en serà una excepció.

Que sigui previsible una disminució de la immigració internacional, no significa que la que ja es va donar durant la primera dècada del nou mil·lenni no tingui efectes els propers anys. Ans al contrari, si l'època d'auge és la dels fluxos, la de l'assentament de la població immigrada i els seus descendents coincideix amb l'època de crisi, essent aquest un període crític en l'encaix de la població nouvinguda. Per tant, en els propers anys els processos de concentració i segregació de la població ja no seran única ni majoritàriament deutors dels moviments migratoris internacionals i intermunicipals: cal afegir l'evolució del creixement vegetatiu diferencial entre autòctons i immigrants, a més de la mobilitat intramunicipal. Tenint en compte la complementaritat per edats que en molts casos es dona en el espais residencials de major concentració entre població estrangera i autòctona, i contemplant l'avenç de la mortalitat en les generacions més antigues de la població nascuda a Espanya, podem preveure un augment en el grau de concentració en aquests espais, la qual cosa contribuirà a consolidar-los com a tals, afavorint, a més, que esdevinguin focus d'atracció per als naturals dels mateixos orígens. De forma paral·lela podrem assistir igualment a processos de multiplicació de la diversitat poblacional i de polarització per raó del lloc de naixement o la pertinença etnocultural d'alguns dels grups més representats dins el territori. Aquest és un procés però que reclama una anàlisi detallada tant dels grups nacionals a considerar com de l'escala territorial. Els perills ja apuntats en el present són: 1) l'associació de la concentració i segregació territorial amb la

desigualtat; 2) els processos d'encapsulament identitari per part de certs grups que poden a més barrejar-se amb el creixement de la desigualtat i menar a una certa reetnificació no desitjada que caracteritzi l'estratificació social dins l'AMB (on quedi inclosa la població definida com a catalana); i, en conseqüència, 3) la temptació d'una fragmentació de la població resident a l'AMB vista només sota el prisma de les diferències etnoculturals –construïdes i reconstruïdes durant aquest temps-. En el plat de la balança corresponent als beneficis, la diversitat promou la visibilitat de l'Àrea Metropolitana de Barcelona al món, amb les oportunitats econòmiques i culturals associades, alhora que cada comunitat immigrada a l'AMB, representa un canal propi de relacions amb els països i comunitats d'origen, i un potencial jaciment d'immigració futura en el cas que aquesta sigui necessària. Del tracte que es doni a aquesta població, és a dir, de la sort del procés d'integració de cadascun d'ells, depèn també la imatge i les oportunitats que pugui tenir en el futur l'AMB.

I respecte a les llars? Quina pot ser l'evolució esperada per als propers anys? La diversificació del curs de vida dels individus i la temporalitat de les llars que comporta, constitueixen una tendència lligada al procés d'individualització i de globalització que difícilment s'aturarà. Tanmateix es pot veure frenada per la crisi o per condicions estructurals específiques d'un subdesenvolupament i regressió de l'Estat de Benestar. De donar-se, aquest obstacle esdevindrà una important causa de tensió social. A curt termini no s'espera que la disminució del pes de les llars de parella amb fills en el total de llars s'aturi, sinó que tornarà a accelerar-se atès que les generacions del *baby boom* han acabat l'etapa de creixement de la llar i que les generacions següents donen mostra d'una major infecunditat. Si bé no s'observa un increment de la solidaritat familiar a través d'un augment de la coresidència en una mateixa llar de diversos nuclis familiars, no es pot descartar aquest augment de la complexitat familiar si continua la situació econòmica actual. Les àrees centrals de l'AMB són capdavanteres en experimentar els canvis que afecten l'estructura de les llars, però a mig termini no es diferenciarien de la resta de municipis, que acabaran acusant les mateixes transformacions.

Així com l'expansió ha afavorit l'emancipació juvenil, és de preveure que la crisi actual perllongui l'estada a casa dels pares més enllà d'allò que era habitual en la darrera dècada. Dit d'una altra manera: retardarà la formació de noves llars. No tenim elements per pronosticar que continuarà la tendència en la millora del nivell d'instrucció de la població. De fet, havíem detectat una certa aturada d'aquesta durant l'expansió econòmica. Creiem, però, que precisament a causa de la crisi, la joventut optarà per allargar el període de formació més enllà de l'escolarització obligatòria.

4. Objectius estratègics demogràfics per a un PDU Metropolità

El principal repte des del punt de vista demogràfic que es planteja a l'AMB en els propers 15 anys és la gestió dels trets que a hores d'ara caracteritzen la seva població: el progressiu envelliment marcat per l'estructura; i, la diversitat conseqüència del boom migratori internacional de principis del segle XXI. La successió de les generacions i la relació amb el territori són les que plantejaran els termes específics d'aquests reptes, en termes de demanda de serveis i concepció de l'espai urbà.

Quant a l'envelliment de la població, l'augment de la gent gran es configura com un procés irreversible que requereix en primer lloc de l'articulació d'un discurs que superi les connotacions negatives que tradicionalment se li associen, cercant i descobrint les oportunitats que ofereix. Les meres dades numèriques es refereixen a les edats dels individus però no a les seves vides i, en aquest sentit, la gent gran del demà demandarà, i exigirà, més serveis i un entorn més adequat a les seves aspiracions i necessitats, al temps que previsiblement desitjaran un major protagonisme en la presa de decisions i una major participació social. Per tant, i en primer lloc, cal formular mecanismes –de tipus participatiu o associatiu- que permetin detectar i anticipar-se a les noves demandes d'aquest col·lectiu en aspectes concrets, i molt lligats a la planificació urbanística, com els espais públics o la mobilitat.

Les polítiques encaminades a afavorir i possibilitar un “envelliment actiu” caldrà complementar-les, en un context de creixent sobreenvelliment de la població, d'aquelles de tipus més assistencial i de prestació de serveis, més necessàries si considerem que en el futur les xarxes familiars seran més reduïdes i febles. A més, cal monitoritzar l'impacte que tindrà la crisi econòmica sobre els recursos materials –pensions i estalvis- i les condicions de vida –habitatge- de les generacions que els propers anys arribaran a les edats de jubilació. Un darrer aspecte a considerar, encara que la seva incidència es deixarà sentir a més llarg termini, serà el propi procés d'envelliment dels nouvinguts: retornaran al seu país? tindran necessitats específiques? gaudiran de xarxes familiars? entre d'altres qüestions.

Passant de l'estructura a la dinàmica demogràfica, si ens cenyim, per començar, a la gestió dels fluxos, apareixerà com a prioritari arbitrar entre la tensió que crea la globalització, en el seu aspecte d'immersió de part del territori (en especial al municipi de Barcelona) en les dinàmiques residencials globals per damunt de les locals, i l'apuntada tendència al retorn al centre. El segon objectiu que pot ser considerat estratègic és la intervenció de l'administració a fer que els fluxos es moguin de forma reequilibradora de les diferències territorials ja

existents (més en funció de lluita contra la desigualtat econòmica que no d'una hipotètica igualació demogràfica).

Els canvis en la composició i distribució dels fluxos migratoris a nivell d'escales municipals i inframunicipals, presenten una diversificació i intensificació específica de demandes, tot i que els fluxos es redueixin ostensiblement (que a nivell de conjunt de l'AMB poden passar desapercibudes però que, a escala municipal i inframunicipal, cal atendre igualment). Les polítiques metropolitanes encara que limitades en el control de fluxos, competència del govern central, haurien d'anar dirigides a l'acompanyament de la sortida tant com a afavorir l'arrelament, atracció i retorn de les persones altament qualificades. En aquest sentit i encara que sembli paradoxal essent un moment de caiguda dels fluxos d'immigració, cal promoure i reclamar una política proactiva de gestió de fluxos o el reconeixement de l'autoritat metropolitana en aquest extrem. La discussió sobre el tipus de selecció que s'haurà de fer queda pendent de definició. En aquest sentit, l'AMB hauria de definir quin tipus de migració vol i per a què, a distància del discurs imperant sobre la matèria adoptat per nivells administratius superiors: des de la Generalitat de Catalunya fins a la Unió Europea, passant pel govern central.

Seria un error creure que la població immigrada recentment (per la importància de la transnacionalitat) es regeix per dinàmiques globals, mentre que la població autòctona ho fa per la lògica local. La dicotomia de comportaments no se superposa a l'origen de la població. No hi ha res més local que la dinàmica de la població nascuda a l'estranger en procés d'assentament. En conseqüència, cal una monitorització de l'evolució dels espais d'alta concentració, segregació i diversitat (no necessàriament coincidents). La gestió de la diversitat i la seva relació amb la desigualtat ha de ser un dels objectius prioritaris que contempli la gestió de la població al PDU. Per això cal definir i mesurar la diversitat i identificar els mecanismes mitjançant els quals es produeix una potencial associació entre diversitat poblacional i desigualtat socioeconòmica. Impedir que la concentració residencial associada a la segregació potenciï processos d'encapsulament identitari ha de constituir-se en un objectiu estratègic prioritari per a l'AMB. És per això, que la interculturalitat ha de seguir essent l'objectiu estratègic en la gestió de la diversitat poblacional originada per la immigració de principis del nou mil·lenni. Un projecte intercultural, com el que ha definit la política d'assentament de la població immigrada (no exclusivament al municipi barcelonès), exigeix un urbanisme que abordi la diversitat etnocultural sorgida de la immigració (i d'altres), no des de la perspectiva del cosmopolitisme imposat pel mercat i la competència, fascinada per l'anomenada classe creativa i l'atracció de talent, per seguir venent la ciutat a les elits del món global –però que acaba atraient les classes populars a la recerca d'un paradís escapista–, sinó per l'apertura, la porositat, la potenciació de l'intercanvi que comporta una redistribució dels

béns i serveis compensatòria de les desigualtats socials. L'intercanvi necessari només és possible en termes de projecte social transformador en el qual tothom es vegi involucrat i només és sostenible des de l'òptica conjunta metropolitana. La participació veïnal ha de ser una peça fonamental de govern i de la integració social dels habitants de l'AMB (independentment del seu lloc d'origen ni articulada a partir d'aquest). La cohesió social no és un estat, és un procés. L'increment que hem apuntat en la concentració de la població per origen pot ser corregit per una intervenció urbanística a mitjà termini, basada en accions de transformació i regeneració urbana que sàpiguen capitalitzar la diversitat ètnica o cultural de la població, i no comportin l'expulsió dels que ja hi resideixen.

Per acabar, quant a la dimensió familiar, la reducció de la grandària de les llars i el pes que assumeixen les famílies amb membres nascuts a l'estranger en el conjunt de famílies amb fills exigeixen nous espais urbans per a facilitar la cohesió social dels joves. L'assentament de la població nascuda a l'estranger no només atorga protagonisme a l'àmbit familiar –aquest és un procés que ja va començar els darrers deu anys-, sinó que se'l dóna a la pròpia estructura canviant de la població immigrada: l'envelliment dels propis immigrants amb demandes específiques, així com el pes dels seus descendents (que es multiplica entre les franges menors d'edat). La socialització d'aquests menors, que ja hauran nascut molts d'ells a l'AMB, juntament amb els autòctons, decidirà en bona part la percepció d'un futur cohesionat o fragmentat per l'aprehensió de la pròpia diversitat. En la sociabilitat dels infants i els joves exerciran menys influència els parents i més els amics, que seran a més d'origen més diversificat. Com en altres realitats immigratòries les anomenades segones generacions hauran de resoldre el seu procés de construcció d'identitat en la tensió creada entre els valors de les generacions dels progenitors més arrelades als països d'origen i els nous valors dels ja nascuts a la pròpia AMB, que tindrà com a comú denominador precisament ser urbanites. En aquests coincidirà el procés d'apropiació d'espais adults que caracteritza l'emancipació juvenil, amb el procés d'apropiació d'espais socials ascendents que defineix la integració (Domingo, 1996). Apropiació que comença pel propi barri, municipi i àrea metropolitana de Barcelona. D'aquesta manera, pot ser la primera generació que s'identifiqui plenament com metropolitana, aportant com a propi el valor de la diversitat que encarnaran com a conjunt generacional. De cara a les polítiques dirigides a la infància i adolescència, doncs, cal orientar el paradigma de la diversificació familiar i poblacional, i la major inestabilitat de les seves estructures familiars, com elements no estigmatitzadors per enfortir una ciutadania més polièdrica i flexible, i per tant, més capacitada per fer front als reptes d'una societat en continu canvi.

Si ens referim als efectes dels processos d'individualització i desinstitucionalització familiar, que seguiran, cal apuntar l'augment d'estructures de la llar transicionals palesa la necessitat de preveure una major flexibilitat en l'organització de l'espai trencant amb l'especialització

funcional dels espais residencials i de serveis configurats sobre premisses d'una forta divisió del treball o d'una atemporalitat de les estructures familiars. Els tipus familiars són cada vegada més mòbils. Per últim, des de la perspectiva familiar, cal preveure una major complexitat en les vies d'estratificació social de les llars en funció del nombre de perceptors de rendes de treball, del gènere i de si es tracta d'una renda de treball a temps parcial o complert, i si aquesta es complementa amb una renda de jubilació. A més, aquesta complexitat implica una major mobilitat en el pas a una situació de màxima vulnerabilitat però també una major resiliència de les llars. Cal destacar com a punt crític, l'augment de les parelles sense fills a les edats madures en tant que pot implicar una certa frustració d'un projecte vital, doncs les enquestes qualitatives no ens assenyalen un creixement normatiu de la infecunditat voluntària.

En resum, les transformacions demogràfiques que ens esperen, de caire transversal, exigeixen transcendir lectures simplistes on el nombre sigui l'únic concepte rector de la intervenció política. El nombre importa, però sempre associat a la qualitat. Cal canviar l'òptica: aquelles evolucions que a curt termini apareixen com a irreversibles, demanden una comprensió optimitzadora, més que no pas el lament per una harmonia que no va existir en el passat i que no pot ser la nostra fita en el futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BAYONA, J., i LÓPEZ-GAY, A. (2011) "Concentración, segregación y movilidad residencial de los extranjeros en Barcelona" *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 57 (3), p. 381-412.

CABRÉ, Anna i DOMINGO, Andreu (2014) "L'emigració des de Catalunya: aspectes demogràfics i prospectius". Sánchez-Montijano, E. i Alonso Calderón, X. (Eds.) *L'emigració a Catalunya, Espanya i la Unió Europea*. Barcelona: CIDOB-CEPAL, pàg. 21-38.

DOMINGO, Andreu (1996) "La integración como el proceso de apropiación de espacios sociales ascendentes". A KAPLAN MARCUSAN, Adirana (Coord.) *Procesos migratorios y relaciones interétnicas. VII Simposio del VII Congreso de Antropología Social, Zaragoza, 1996*. Saragossa, Instituto Aragonés de Antropología i Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español.

DOMINGO, Andreu (2014) "Entre la inèrcia i la renovació: elements sociodemogràfics per a repensar el proper PDU metropolità". *Quaderns, PDU metropolità*, núm. 4. *Urbanisme i noves dinàmiques socials i productives*, pàg. 29-49.

DOMINGO i VALLS, Andreu, SABATER COLL i ORTEGA RIVERA, Enrique, (2014) "¿Migración neohispánica? El impacto de la crisis económica en la emigración española." *Empiria*, núm 29, pp. 39-66.

GALEANO, Juan, SABATER, Albert, i DOMINGO, Andreu (2014) "Formació i evolució dels enclavaments ètnics a Catalunya, abans i durant la crisi econòmica". A *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, vol. 60 (2), pàg. 1-28.

IDESCAT (2014) *Proyecciones de población. 2013-2051. Principales resultados*. Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.

LÓPEZ-GAY, A. (2011) "¿Vuelve el centro? Caracterización demográfica de los procesos de reurbanización en las metrópolis españolas" en PUJADES, I. et al.: *Población y Espacios urbanos*. Actas del XII Congreso de la Población Española, Julio 2010.

MIRET, Pau (2004). *Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya*. Col·lecció "Aportacions", n. 25, Secretaria General de Joventut.

MÓDENES, J. A., i LÓPEZ GAY, A. (2014) "Génesis e implosión de la burbuja residencial. Factores demográficos en el territorio", XIV Congreso de la Población Española.

MORELL, Miquel (2014) "Nous escenaris econòmics i financers per a la intervenció en els espais d'oportunitat de la Metròpolis" *Quaderns, PDU metropolità*, núm. 4. *Urbanisme i noves dinàmiques socials i productives*, pàg. 146-161.

SABATER, A.; BAYONA, J. i DOMINGO, A. (2012) "Internal migration and Residential patterns across Spain after unprecedented international migration" a FINNEY, N. i CATNEY, G. (ed.) *Minority Internal Migration in Europe*, Surrey: Ashgate Publishing, International Population Studies Series. Cap. XIV, p. 293-311. ISBN 978-1-4094-3188-6.